

ZBIGNIEW MISIEJUK
*Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Olsztynie*

ROZWÓJ AGROTURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE OLSZTYŃSKIM

1. Wstęp

Turystyka jest jedną z najważniejszych sił napędowych rozwoju gospodarczego kraju i poprawy jakości życia. Polska jest atrakcyjna ze względu na zróżnicowany krajobraz, jakość środowiska przyrodniczego i wiele różnorodnych imprez ściągających turystów. Posiada również możliwości rozwojowe turystyki przyjaznej środowisku (eko- i agroturystyka) będącej dodatkowym źródłem dochodu. Pozwala to na utrzymanie wsi z jej tradycjami, kulturą, atrakcjami naturalnymi i stworzonymi przez człowieka. Łączenie rekreacji i turystyki z rolnictwem ma swoje uzasadnienie ekonomiczne, społeczne oraz sprzyja rosnącemu zainteresowaniu ludzi rozwojem turystyki na obszarach wiejskich. Dobrze zorganizowana turystyka zmienia warunki życia ludności wiejskiej, a także pozytywnie wpływa na dofinansowanie produkcji rolniczej i nakładów inwestycyjnych. Rolnictwo i turystyka - są traktowane komplementarnie, a w niewielkim tylko zakresie konkurencyjnie. Konkurencyjność turystyki tkwi w sile i skali zarabkowania, która może przynieść wymierne efekty ekonomiczno-gospodarcze.

Wszystkie te uwarunkowania zachęcają do badań, aby je zweryfikować i określić istniejący stan. Wpłynęło to na przeprowadzenie badań w zakresie rozwoju agroturystyki w oparciu o:

1. Program rozwoju agroturystyki w województwie olsztyńskim na lata 1996-2000, opracowany przez Zbigniewa Misiejuka w Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Olsztynie.
2. Upowszechnioną metodę zarządzającą - rynkową, pozytywnie oddziałującą na sferę gospodarczo-społeczną obszarów wiejskich, propagowaną przez Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu.

3. Przeprowadzone wywiady z Samorządami Gminnymi, pracownikami Ośrodka Doradztwa Rolniczego i zainteresowanymi rolnikami w latach 1996-1997.

2. Uwarunkowania przyrodnicze, środowiskowe i kulturowe województwa olsztyńskiego

2.1. Warunki przyrodniczo-kulturowe

Województwo olsztyńskie posiada urozmaiconą rzeźbę terenu z bogatą szatą roślinną, liczne jeziora, rzeki i strumienie tworzące dogodne warunki do uprawiania turystyki. Obejmuje następujące Pojezierza: Iławsko-Ostródzkie, Olsztyńskie, Mrągowskie, Nizinę Sępopolską i część Równiny Kurpiowskiej. Są to tereny o dużych walorach rekreacyjnych. Lasy obejmują 31,6% obszaru. W województwie istnieją 42 rezerваты przyrody o łącznej powierzchni 9.370 ha, w tym 4 rezerваты ścisłe. Na terenie województwa istnieje 606 pomników przyrody. Województwo jest jednym z najczystszych ekologicznie obszarów i stanowi część terytorium - Zielonych Płuc Polski. Dzięki tym walorom jest potencjalnym terenem rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego. Występuje ponad 1000 jezior o powierzchni powyżej 1 ha, zajmując 3,7% powierzchni. Jezior powyżej 100 ha jest ponad 100, stwarzają one znakomite warunki do żeglarstwa. Wśród wielu innych atrakcji związanych z wodą znajduje się tutaj unikalny Kanał Ostródzko-Elbląski, z ponad 100-letnim funkcjonującym systemem śluz i pochylni. Istnieje także niezwykle atrakcyjny szlak kajakowy rozpoczynający się w Sorkwicach i biegnący przez 10 jezior, kończąc swój bieg w Krainie Wielkich Jezior. Dużą atrakcją jest możliwość podglądania świata przyrody, gdzie zadowolą się różnorodne zwierzęta, ptaki oraz różne gatunki roślin.

Wędrówkom pieszym służy 15 szlaków wytyczonych po najatrakcyjniejszych terenach województwa. Miłośnicy jeździectwa mogą skorzystać ze stadnin koni w Kortowie, Liskach, Płekitach, Kętrzynie, Sasku Małym i wielu innych mniejszych hodowlach, łącznie 11 tys. koni, w tym pod wierzch ok. 600. W województwie olsztyńskim znajduje się 2.155 zabytkowych budowli i zespołów architektonicznych, 144 zabytkowe cmentarze, 206 zabytkowych parków i ogrodów oraz 87 chronionych stanowisk archeologicznych. Ponadto 11 muzeów posiada około 120.000 pozycji inwentarzowych zabytków ruchomych, które są eksponowane w 5 zamkach gotyckich.

Województwo obejmuje część historycznej Warmii i Mazur z wniesionymi wpływami pruskimi, polskimi, krzyżackimi i niemieckim, które ukształtowały bogatą kulturę materialną i duchową. Najstarsze miasta powstały głównie w latach 1326-1389, ze wspaniałymi gotyckimi kościołami, krzyżackimi zamkami obronnymi, siedzibą biskupów warmińskich od XIV do XVIII wieku oraz Miko-

łaja Kopernika. Historię regionu prezentują liczne muzea, wystawy, pokazy walk krzyżackich, turnieje rycerskie. Możemy słuchać koncertów organowych w gotyckim kościele (Olsztyn) oraz barokowej świątyni z XVII w. w Świętej Lipce. Można obejrzeć dawne regionalne budynki drewniane Warmii, Mazur, Powiśla i Litwy w Skansenie (Olsztyn). Do ciekawostek historycznych zaliczamy byłą kwaterę Hitlera (Wilczy Szaniec) oraz pole bitwy grunwaldzkiej.

2.2. Charakterystyka bazy turystycznej w województwie olsztyńskim

Olsztyńskie jest największym obszarowo województwem obejmującym 12.327 km². Stan liczbowy ludności wynosi 766 tys., na 1 km² przypadają 62 osoby (o połowę mniej niż średnio w Polsce). W 1996 roku odwiedziło nas około 2.000.000 turystów (dane szacunkowe). Zamieszkiwali głównie w hotelach, kwaterach agroturystycznych, pensjonatach, u rodzin oraz na leśnych polach biwakowych. Od roku 1990 liczba turystów zagranicznych wzrosła 3-krotnie. Baza profesjonalna liczy 33 tys. miejsc noclegowych, w 515 obiektach. Stanowią one 5,7% ilości obiektów w kraju. Natomiast tylko 22% obiektów może być wykorzystywana przez cały rok. Standard bazy jest zróżnicowany: od czterogwiazdkowych hoteli do domów wycieczkowych, schronisk i gościnnych domów na wsi. Turystyka jest ważną dziedziną gospodarki w województwie olsztyńskim. Świadczy o tym przetarty szlak turystyczny zapoczątkowany od wieku XIV (zamierzenia dotyczące rozwoju turystyki na terenie woj. olsztyńskiego - UW Olsztyn).

Dotychczas podstawowym kierunkiem rozwoju województwa olsztyńskiego było rolnictwo. Zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące w województwie dotyczą w szczególności sposobu obszarów wiejskich. Jest to efekt zastępowania tradycyjnej pracy w gospodarstwie rolnym produkcją rolno-przemysłową, która powoduje ograniczenie w istotny sposób nakładów pracy i zmianę charakteru zajęć rolnika. Zmiany takie wpływają na ograniczenie perspektyw rozwojowych dla wielu małych obszarowo gospodarstw. Pomocy oczekują społeczności wsi zagrożone spadkiem poziomu życia, wyludnieniem i zachwianiem infrastruktury społeczno-ekonomicznej. Szczególna potrzeba poprawy sytuacji gospodarstw rolnych odnosi się do gospodarstw małych, gdyż aktualna sytuacja na rynku pracy uniemożliwia dodatkowe zarabkowanie. Utrudnia również start życiowy młodzieży wiejskiej. W takiej sytuacji występuje konieczność poszukiwania i uruchamiania alternatywnych sposobów wykorzystania zasobów gospodarstwa rolnego.

Zmusza to społeczność wiejską do zainteresowania się rozwojem turystyki. Rosnącym zainteresowaniem cieszy się agroturystyka, ponieważ stwarza ona szerokie możliwości w oparciu o specyficzne walory obszarów wiejskich.

3. Atuty związane z rozwojem agroturystyki

Zapotrzebowanie na agroturystykę wynika głównie ze zmiany motywów zachowań nabywców usług turystycznych, ponieważ chcą zastąpić dotychczasowy model biernego wypoczynku - aktywnym oraz żywym kontaktem ze środowiskiem naturalnym. Szukają oni zdrowego środowiska, ciekawych zajęć, zróżnicowanych form rekreacji oraz osobistego kontaktu z miejscową ludnością.

Agroturystyka może mieć charakter wypoczynkowo-rekreacyjny, zdrowotny, poznawczy, pracy twórczej, edukacyjny, religijny i rodzinny. Aktywny wypoczynek i urlopowy może być związany z wycieczką pieszą, rowerową, wycieczką po rezerwach przyrody, zwiedzaniem okolicy, kajakarstwem, żeglarstwem, rowerami wodnymi, wycieczkami narciarskimi (Lidzbark Warm. i Góra Dylewska), skocznią narciarską (Góry Krzyżowe) itp. Ponadto są wyznaczone strefy ciszy, które sprzyjają regeneracji sfery psychiczno-duchowej turysty.

Agroturystyka daje również okazję zapoznania się i oswojenia ze zwierzętami gospodarskimi oraz stwarza zainteresowanym turystom możliwości pracy w gospodarstwie rolnym. Sprzyja również uprawianiu twórczości artystycznej inspirowanej wiejskim krajobrazem i umożliwia nawiązanie więzi z miejscową ludnością. Bardzo ciekawe są specjalistyczne formy wypoczynku dla osób preferujących jazdę konną, wędkowanie, myślistwo i zbieractwo runa leśnego. Są również inne możliwości dla turystów o specjalistycznych zainteresowaniach przyrodniczych, ekologicznych: jak np. obserwacja roślin i zwierząt, zwłaszcza ptaków.

Korzyści ekonomiczne wynikają z rynku zbytu produktów rolnych i ich przetworzenia, dodatkowej pracy, pełniejszego wykorzystania zasobów wytwórczych itp. Działania te stymulują rozwój gospodarstw rolnych i są szansą na dostarczenie dodatkowych dochodów gospodarstwom wiejskim, często bez większych nakładów inwestycyjnych. Agroturystyka jest źródłem nie tylko rozwoju dodatkowego rynku zbytu na produkty żywnościowe, ale również na różnego rodzaju usługi miejscowe (rzemiosło, rękodzielnictwo, stolarstwo, kowalstwo).

Kierunkiem rozwoju w naszym regionie - obok rolnictwa - uznaje się turystykę, w tym agroturystykę w powiązaniu z pozytywnymi działaniami proekologicznymi. Jest to główny czynnik mobilizujący rolników do podejmowania działań o charakterze usługowym na rzecz turystów. Badania przeprowadzone w 100 gospodarstwach (wybranych metodą losową) potwierdziły, iż 87% rolników jest zainteresowanych w uruchomieniu infrastruktury agroturystycznej.

Aktualnie na terenie województwa olsztyńskiego istnieje około 150 gospodarstw agroturystycznych, przy czym - jak wynika z badań - w stosunku do możliwości naszego regionu i zapotrzebowania ze strony turystów - obecna baza agroturystyczna jest za mała.

4. Współdziałanie podmiotów w zakresie rozwoju agroturystyki

Tworzenie rynku usług agroturystycznych wymaga skoordynowanych działań organizacyjnych ze strony indywidualnych inwestorów oraz organów administracyjnych. Gmina jest zwykle koordynatorem działań na swoim terenie. Działalność jest ściśle zsynchronizowana z kierunkami i sposobami działań przy określonym współdziałaniu podmiotów.

Tabela 1

Ukierunkowane działania w zakresie rozwoju infrastruktury agroturystycznej.

Kierunki działań		Sposoby działań	Współdziałanie podmiotów
1.	Zabezpieczenie zgodności turystyki ze środowiskiem i ekologią.	— sporządzenie planu zagospodarowania przestrzennego, — opracowanie bilansu potrzeb w zakresie infrastruktury turystycznej, — powołanie zespołu do oceny projektów inwestycyjnych.	Gminy, Związki Gmin.
2.	Poprawa stanu infrastruktury technicznej.	— uzbrojenie wodociągowe i kanalizacyjne miejscowości objętych rozwojem agroturystycznym, — budowa oczyszczalni ścieków, — budowa lub modernizacja sanitariatów i wysypisk śmieci, — wyznaczenie tras rowerowych, szlaków spacerowych, miejsc wypoczynkowych i strefy ciszy.	Gminy, Gminy, Związki Gmin, Nadleśnictwa, Rolnicy.
3.	Zorganizowanie infrastruktury usługowej.	— zapewnienie różnych typów zakwaterowania, — organizowanie placówek usługowo-handlowych, — adaptowanie obiektów do działalności kulturalno-oświatowej, — zorganizowanie kąpieliska, wypożyczalni sprzętu wodnego i rowerów, — tworzenie konnych sekcji jeździeckich.	Gminy, Inwestorzy i Hodowcy Koni, Rolnicy.
4.	Przygotowanie profesjonalnej kadry dla działalności agroturystycznej i obsługi turystów.	— szkolenie rolników i ich dzieci podejmujących działalność agroturystyczną, — prowadzenie kursów i szkoleń w zakresie obsługi turystów i prowadzenia gospodarstwa domowego, — szkolenia i doradztwo w zakresie strategii marketingowej usług agroturystycznych.	ODR, Szkoły Rolnicze, Zakłady Doskonalenia Zawodowego, Rejonowe Urzędy Pracy, Izba Rolnicza.

Źródło: Opracowanie własne

Sprzyja to zarówno szybkiemu rozwojowi bazy agroturystycznej oraz optymalizacji nakładów finansowych. Władze gminne zapewniają zabezpieczenie zgodności turystyki ze środowiskiem i ekologią. Sporządzają plany zagospodarowania przestrzennego miejscowości objętych działalnością agroturystyczną. Opracowują bilans potrzeb w zakresie infrastruktury technicznej i usługowej. Powołują zespoły do oceny i weryfikacji projektów inwestycyjnych. Następnie Gmina wspólnie z inwestorami realizuje zadania w zakresie infrastruktury technicznej związanej z działaniem proekologicznym. Dla przykładu podaje się najważniejsze sposoby działań: uzbrojenie wodociągowo-kanalizacyjne miejscowości objętych rozwojem agroturystycznym, budową sanitariatów, wysypiska śmieci, oczyszczalni ścieków, wyznaczenie szlaków spacerowych, strefy ciszy i wypoczynku.

Następnym kierunkiem działań władz gminnych i inwestorów jest organizowanie infrastruktury usługowej w celu:

- zapewnienie różnych typów zakwaterowania,
- organizowanie placówek usługowo-handlowych,
- adaptowanie obiektów do działalności kulturowo-oświatowej,
- wypożyczanie rowerów,
- organizacja kąpieliska, plaży i wypożyczalni sprzętu wodnego.

Natomiast Ośrodek Doradztwa Rolniczego prowadzi szkolenia i doradztwo w zakresie usług agroturystycznych. Działalność jest kontynuowana poprzez szkolenia we współpracy z doradcami francuskimi na temat:

- przygotowanie gospodarstw do świadczenia usług turystycznych,
- określenie standardu usług, przygotowanie produktu agroturystycznego o wysokiej jakości,
- promocja, działania reklamowe, informacja,
- współpraca lokalnych społeczności w relacji: rolnik-urząd gminy-informacja turystyczna,
- zapoznanie się z francuskim systemem rozwoju usług turystycznych na wsi oraz organizacją doradztwa dla rolników agroturystów.

Poza zajęciami dydaktycznymi są prowadzone zajęcia praktyczne w wybranych gospodarstwach zajmujących się turystyką. Prowadzone jest doradztwo w zakresie doskonalenia bazy lokalowej z wykorzystaniem wolnych zasobów, poprawy atrakcyjności pobytu turystów oraz promocji oferty agroturystycznej. Ośrodek inspirowuje Samorządy gminne i społeczność lokalną do tworzenia nowych gospodarstw agroturystycznych. Działania takie zmierzają do integracji środowiska wiejskiego w celu tworzenia nowych miejsc pracy i poprawy bytu rodzin rolniczych.

Lansowane są pokazy żywieniowe, dekoracje wnętrz, uprawy warzyw, pielęgnacji drzew i krzewów owocowych, stosowanie pestycydów w ogródkach przydomowych. Poprzez wystawy i kiermasze promuje się: materiał szkółkarski,

nasiona warzyw i kwiatów, żywności produkowanej w gospodarstwach ekologicznych z myślą o unowocześnieniu bazy agroturystycznej i zaspokojeniu potrzeb turystów itp. Oferowane są również różnorodne kursy specjalistyczne (np.: w zakresie haftu, wikliniarstwa, czy rękodzielnictwa).

Tabela 2

Rozwój produktu agroturystycznego poprzez podnoszenie poziomu usług i promocji.

Kierunki działań		Sposoby działań	Współdziałanie podmiotów
1.	Rozwój produktu agroturystycznego, podnoszenie jego jakości i różnorodności.	— podnoszenie poziomu usług poprzez kursy i szkolenia, — przygotowanie gospodarstw rolnych do świadczenia usług agroturyst. — opracowanie wspólnego planu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych, — poszerzenie oferty kulturalnej poprzez seminaria makroregionalne.	ODR, Szkoły Rolnicze, Izba Rolnicza, Warm. Mazurskie Stowarzyszenie Agroturystyczne.
2.	Tworzenie środowiska przyjaznego turystyce.	— organizowanie konkursów w zakresie: estetycznego zagospodarowania zagrody, przyrządzania potraw regionalnych i świątecznych, — organizowanie kiermaszy i wystaw, — lansowanie pokazów żywieniowych, dekoracji wnętrz, uprawy warzyw i krzewów owocowych, stosowania pestycydów w ogródkach przydomowych.	Związki Gmin, ODR, Izba Rolnicza, Gospodarstwa Agroturystyczne.
3.	Promocja produktu agroturystycznego.	— przygotowanie materiałów promujących agroturystykę w języku polskim, niemieckim, angielskim i rosyjskim, — promocja bazy agroturystycznej w oparciu o plan marketingowy, — współpraca ze Stowarzyszeniem TV kablowej.	Polska Agencja Promocji Turystycznej, Związek Gmin Warm.-Mazur., Prasa Regionalna i Krajowa, Warm. Mazurskie Stowarzyszenie Agroturystyczne.
4.	Tworzenie lokalnych biur informacji.	— tworzenie zespołu konsultacyjnego d/s rozwoju agroturystyki z ukierunkowaniem na współpracę i przepływ informacji.	Związek Gmin Warm. Mazurskich, Fundacja Biura Rozwoju i Promocji Gmin.

Rejonowe Urzędy Pracy, wspólnie z Zakładem Doskonalenia Zawodowego, organizują kursy zawodowe dla osób podejmujących pracę w infrastrukturze usługowej. Dotyczy to głównie osób bezrobotnych i pragnących przekwalifikować się do pracy w działalności usługowej na wsi. Szkolenia i kursy ukierunkowano na profesjonalne przygotowanie kadry do świadczenia usług agroturysty-

cznych i obsługi turystów. Wiąże się to również z przygotowaniem zawodowym pracowników do uruchomienia indywidualnych zakładów usługowych.

Szkoły Rolnicze przygotowują młodzież szkolną m.in. do świadczenia usług agroturystycznych i należytej obsługi turystów. Nauczanie jest powiązane z nauką języków obcych i doradztwem rolniczym. Zajęcia dydaktyczne ukierunkowano na pełne wykorzystanie zaktualizowanych innowacji rolniczych, zarówno od strony praktycznej i teoretycznej przy współdziałaniu z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego.

5. Udział rolników w tworzeniu bazy turystycznej na wsi

Gospodarstwa rolne pod względem obszarowym są bardzo zróżnicowane. Przeważają głównie gospodarstwa drobnotowarowe o słabszych glebach. Brak zaplecza usługowego na wsi zmusza młode pokolenie do opuszczania środowiska wiejskiego w poszukiwaniu zatrudnienia. Samorządy lokalne i Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie mają rozeznanie o aktualnych potrzebach ludności wiejskiej w województwie olsztyńskim. Stwierdzono, że problem nie może być rozwiązany tylko przy pomocy działań związanych z rolnictwem. Konieczne było wprowadzenie nowych przedsięwzięć. Uznano, iż dziedzina mającą szansą rozwoju i umożliwiającą uzyskanie dochodów - jest agroturystyka. Istnieją bowiem podstawowe zasoby konieczne dla jej rozwoju tj. ziemia, zabudowania mieszkalno-gospodarcze i ludzie. Umożliwiają one lansowanie zróżnicowanego typu zakwaterowania ukierunkowanego na zaspokojenie indywidualnych gustów turysty. Brano pod uwagę, że nie wszystkie budynki w gospodarstwach rolnych nadają się do kwatrowania gości. Stąd potrzeba budowania średnich hoteli i domków letniskowych. Aby rolnicy mogli dokonać koniecznych zmian, nieodzowne jest wsparcie finansowe za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Uaktywnienie się na rynku Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego, we współpracy z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, pozwoliło na wdrożenie strategii marketingowej - uwzględniającej produkcję wydawnictw popularyzatorskich i promocyjnych stymulujących zainteresowanie turystów wakacjami i urlopami w gospodarstwach agroturystycznych.

Marketing jest przedsięwzięciem ukierunkowanym na klienta (turystę) poprzez badania rynku i prowadzenie kampanii reklamowej. Ma także ma celu:

- a) określenie oczekiwań turystów w stosunku do produktu agroturystycznego,
- b) przygotowanie produktu z motywacją do jego sprzedaży,
- c) przeznaczenie produktu do ostatecznej konsumpcji z optymalnym zyskiem.

6. Wspieranie rozwoju agroturystycznego

Rozwój agroturystyczny stanowi ważny element restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa. Zasadniczą rolę w tym zakresie odgrywają Samorządy Gminne, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Aby rozwój bazy agroturystycznej mógł być kompleksowo realizowany, niezbędne jest wsparcie finansowe ze strony Samorządów Gminnych i Państwa. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa - wspierałaby program poprzez udzielenie dotacji gminie na rozbudowę infrastruktury technicznej oraz zapewnienie kredytów preferencyjnych dla rolników tworzących bazę agroturystyczną.

Zaproponowano uwzględnienie następującego udziału kosztów w zakresie rozbudowy infrastruktury agroturystycznej w Gminach oraz zapewnienie kredytów preferencyjnych dla rolników:

1. Samorządy Gminne - 50% wartości zadania
2. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa - 40% wartości zadania, dotacja udzielona Gminie,
3. Udział rolników w rozbudowie infrastruktury - 10% wartości zadania,
4. Udzielenie rolnikom przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa kredytu preferencyjnego na uruchomienie bazy agroturystycznej, o stopie procentowej poniżej 6%.